

cripcions de la *Pedragosa del Pont*, *serrat de Fontdragó*, *Roirós*, i *can Font*, a Ceret, a Oms, o a Tellet mateix, fan aparèixer lògicament [u] en lloc de [o]). Aquest tret uneix la zona al conjunt dialectal rossellonès, i recorda de pas, una comunitat antiga amb el llenguadocià. D'altra banda, no sabem si es pot considerar legítima la forma *Morellàs*, escrita amb *o*, quan les atestacions presenten sistemàticament *Maurellàs* (l'accent és nostre). La reducció del diftong àton [aw] > [u] habitual en aquesta regió, no ha impedit que es conservés l'ortografia d'altres noms ben atestats amb *au*: *Coll de Baucells* [kolðəβu'seɫs], *Mas Tauriac* [mastu'riak] (tots dos al terme de Ceret). Des d'aquest punt de vista *Morellàs* seria una excepció?

Les propostes de normalització recents de la toponímia nord-catalana han produït iniciatives diverses però sempre útils. En les monografies locals, la bibliografia bàsica hauria pogut incloure els treballs sobre Conflent de Didier Payré i en les obres generals, amb els seus encerts i desencerts, no hauria d'haver oblidat el monumental *Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines, citats a continuació.

COROMINES, Joan (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes i Caixa de Pensions «La Caixa».

PAYRÉ, Didier (1992): *Toponymie de Nohedes*. Nohedes: Association Gestionnaire de la Réserve Naturelle de Nohedes.

— (1997): *Toponymie de Jújols*. Jújols: Réserve Naturelle de Jújols.

En la divisió comarcal del nomenclàtor, que suposa un coneixement molt precís del territori nord-català i no facilita gaire la lectura de l'obra, ens hauria agradat de trobar un índex general amb tots els municipis i els topònims menors per a localitzar-los i comparar-los amb més comoditat. Preguntem doncs: calia, en aquesta divisió, afegir la comarca dels Aspres que correspon a un concepte estrictament geogràfic sense fonament històric?

En definitiva, tot i algunes mancances, poc significatives pel nombre de topònims tractats, aquest trosset de Catalunya disposa d'ara endavant d'una eina nova, seriosa, de consulta imprescindible, avalada per l'Institut d'Estudis Catalans i la Universitat de Perpinyà, és a dir, amb representació quasi oficial. Desitgem una gran difusió al *Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord* i esperem que les autoritats administratives del país li donaran el suport que li és menester.

Jean-Paul ESCUDERO

Pompeu Fabra. Obres completes. A cura de Jordi MIR i Joan SOLÀ. Institut d'Estudis Catalans, 2005-2011, 7 volums.

«Les obres de Pompeu Fabra, el lingüista català més il·lustre i un dels més lúcids i efectius d'Europa, avui no es troben al mercat a disposició de les persones cultes en general.» Així iniciaven l'any 2005, Jordi Mir i Joan Solà (†), promotors, impulsors i directors de l'edició de les *Obres completes* de Pompeu Fabra, la breu introducció amb què encapçalaven el primer volum d'aquesta magna empresa editorial. I aquesta afirmació, tan clara i tan elemental, que justificava l'empresa que aleshores s'iniciava, avui, venturosament, ja no correspon a la realitat: els estudiosos, les persones cultes en general, que deien Mir i Solà fa sis anys, ja poden trobar al mercat una part considerable de la grandiosa obra de Pompeu Fabra, formada per set voluminosos volums, si se'ns permet la redundància formal, que han anat apareixent gradualment durant aquests anys, el darrer d'ells, el setè, que conté la integritat de les *Converses filològiques*, tot just fa uns quants mesos. És el resultat tangible d'un esforç titànic, tenaç i indefallent, guiat i presidit tothora per la convicció profunda de la significació i de la importància, la transcendència, que representava per a la nostra llengua, per a la nostra cultura, i fins i tot per a la vida mateix del nostre poble la disponibilitat permanent de l'obra completa de qui va fer possible que la llengua catalana fos, de nou, un instrument de comunicació apte per a tots els usos de la vida moderna.

Aquesta edició de les *Obres completes* de Pompeu Fabra és molt més que un merescudíssim homenatge a la seva gloriosa memòria, és la realització d'una obra que satisfà una necessitat autèntica i real, que posa a la nostra disposició un instrument d'estudi i de treball d'una eficàcia i d'un interès verament únics i excepcionals.

L'edició de tot el que Fabra ens va deixar escrit sobre la nostra llengua (sembla que no se li coneix ni una ratlla sobre qualsevol altre tema, ni un sol vers escadusser, ni un breu record d'excursió, ni una lleu pinzellada autobiogràfica), dispers, i a vegades no conegut o localitzat, en les pàgines de llibres, diaris i revistes, es presentava com una empresa ericada de dificultats, que s'han pogut anar vencent gràcies a la conjunció dels esforços de dos personatges caracteritzats per una obstinació excepcional, gairebé ferotge, i un amor i una dedicació al servei de la llengua insubornables: Joan Solà, que, tristament, la malaltia ens va arrabassar a finals del 2010, i Jordi Mir. Joan Solà era un dels millors coneixedors de l'obra de Pompeu Fabra, que havia estudiat a fons en tots els seus aspectes. El seu esperit inconformista, i el seu apassionament, que el menaven a una revisió exhaustiva de tots els problemes, sense deixar mai de banda, segons el seu principi inexorable, cap zona obscura, cap solució no prou satisfactòria, cap detall no prou ben atès, el feien aparèixer algunes vagades com tenyit d'un cert antifabrisme, cosa, certament, ben allunyada de la realitat, i que els fets han desmentit rotundament. Per la seva banda, Jordi Mir, l'altre artífex d'aquesta empresa gegantina, és un dels professors de català més antics de la nòmina actual, car ja va obtenir el títol de la històrica JAEC, en el grau mitjà, pel gener de 1962, i des d'aleshores trobem el seu nom en tots els actes i totes les accions que han estat duts a terme amb la finalitat de divulgar i perpetuar l'obra de Fabra. I, fet cabdal, ha aplegat, durant cinquanta anys, tot, absolutament tot, el que s'ha publicat amb el nom de Fabra (per exemple, *totes* les edicions del *DGLC*) o sobre ell, amb peces úniques, obtingudes amb les seves pacients i persistents recerques. Aquesta col·lecció, realment única, de Jordi Mir, ha estat un factor decisiu en aquesta edició, exhaustiva, de l'opus fabrià.

Una empresa d'aquestes dimensions no hauria estat realment possible sense la implicació decidida i responsable de les primeres institucions del nostre país: la Generalitat de Catalunya, el Govern de les Illes Balears i l'Institut d'Estudis Catalans, amb una absència certament rellevant, però que ateses les lamentablement perdurables circumstàncies polítiques, no serà motiu de l'estranyesa de ningú. No devia ser pas gens fàcil de lligar voluntats i aconseguir aquesta imprescindible implicació, i aquesta difícil consecució no és pas un dels mèrits menors dels dos promotors i impulsors d'aquesta empresa memorable. Han estat tantes, les empreses admirables que no han aconseguit d'arribar a bon port, que l'adversitat, amb les seves formes diverses i inesperades, ha fet que es quedessin a mig camí, que no sembla enraonat de pensar que cap defallença imprevista no havia d'interrompre, en un moment o altre, abans o després, el procés iniciat ara fa sis anys. No es pot considerar gaire agosarat afirmar que ara, havent ja superat, de bon tros, el pas de l'Equador, podem respirar tranquils. La realitat, positiva i tangible, de set volums impresos, ens produeix a tots plegats una satisfacció intensa, que res no pot atenuar, i que esperem que es veurà acrescuda amb la propera aparició dels tres volums restants.

Vet ací el contingut d'aquests set volums de les *Obres completes* de Pompeu Fabra ja apareguts:

Volum 1. Gramàtiques de 1891, 1898, 1912. La gramàtica de 1891 és, evidentment, el primer tractat gramatical de Fabra, el famós *Ensayo*, redactat quan l'autor tenia solament quinze o setze anys, i la de 1912 és la que va escriure a Bilbao, en castellà, i que junt amb les posteriors de 1918 i 1956 és considerada una de les seves gramàtiques majors. Aquest primer volum conté també les presentacions i els estudis previs imprescindibles. En primer lloc, els textos signats pels qui aleshores eren els titulars de la presidència de les tres institucions que patrocinen l'obra: Pasqual Maragall, president de la Generalitat de Catalunya, Jaume Matas, president del Govern de les Illes Balears, i Josep Laporte (†), president de l'Institut d'Estudis Catalans, amb el títol, aquest darrer, «En encesa espera». A continuació, els directores de l'obra, Jordi Mir i Joan Solà, signen el text «L'edició de l'obra de Pompeu Fabra», a què ja ens hem referit, en què la justifiquen, amb raons òbviament plausibles i convincents, n'exposen el contingut i en detallen algunes característiques. La previsió inicial era de tenir enllestida l'obra l'any 2009,

previsió que no és pas gens estrany que no s'hagi complert, tenint en compte la magnitud de l'empresa i els esculls que han anat sorgint. Així mateix, com ja mig preveien Mir i Solà, l'ordre d'aparició dels diversos volums no ha estat exactament el que havien decidit inicialment. Ells mateixos, també, ens expliquen les raons que van decidir una de les característiques més importants de l'obra, la seva reproducció en facsímil en una bona part: l'excepció principal és la de les *Converses filològiques*.

A més d'aquest text dels directors, que encapçala les introduccions generals de l'obra, aquestes es concreten en tres estudis substanciosos, densos d'informació i de reflexió lingüística (i social, cultural i política): «Pompeu Fabra, entre el país i la llengua», d'Antoni M. Badia i Margarit, antic president de la Secció Filològica, «Aproximació a Pompeu Fabra», de Joan Martí Castell, aleshores president de la Secció Filològica, i «Introducció general a l'època i a la lingüística catalana», de Joan Julià-Muné, d'una gran erudició. Amb les lògiques i inevitables repeticions, el conjunt d'aquests tres treballs ens dona una idea ben satisfactòria de la personalitat de Fabra, de les complexos circumstàncies en què va haver de dur a terme la seva obra, i de com la va realitzar. El text de Joan Martí Castell es completa amb una bibliografia bàsica, especialment de les obres que ha citat, i el de Joan Julià-Muné amb la cronologia d'un segle, de 1868 a 1968, que comprèn fets historicoculturals i obra fabriana, i una extensa bibliografia, potser una mica heteròclita, que inclou, en tot cas, trenta entrades de títols del mateix Fabra. Finalment, ja dins l'apartat de les gramàtiques, cal esmentar l'estudi introductor de Sebastià Bonet «Les principals gramàtiques catalanes de Pompeu Fabra», que inclou també la seva bibliografia, que presenta les lògiques coincidències amb les anteriors.

Volum 2. Sil·labari. Gramàtiques de 1918 (curs mitjà), 1928, 1919, 1941. Cursos orals. Els textos aplegats en aquest segon volum, doncs, constitueixen l'obra pròpiament didàctica de Fabra. Com ja s'indica clarament a la portada mateix, la gramàtica de 1918 no és la de l'Institut, considerada fins a l'actualitat la nostra gramàtica normativa oficial, sinó la gramàtica del curs mitjà publicada per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (coneguda també per això amb la denominació de "gramàtica de la Protectora"), de la qual es van fer cinc edicions, de 1918 a 1935. Les gramàtiques de 1928 i 1941 són les que Fabra va escriure en francès, i publicades, respectivament, amb els títols *Abrégé de grammaire catalane* i *Grammaire catalane*, la segona, òbviament, a França, concretament a París, amb un prefaci del professor Mario Roques, i la de 1919, l'última que va escriure en castellà, duu el títol *Compendio de gramàtica catalana*. Pel que fa als cursos orals, aquest volum conté tots els coneguts, si més no que tinguin una certa entitat, que són els cinc següents: *Càtedra de llengua catalana* (1913-1914), apunts anònims, *Curset de fonètica* (1933), apunts d'Adolf Florensa, *Curs superior de català* (1934-1935), apunts de Joan Miravittles i Serradell, *Curs superior* (1937), apunts d'Alfred Badia, i *Curs de català superior* (1933-1934), apunts de Pere Galtés i Torres. De tots aquests cinc cursos, reproduïts en tipografia moderna, l'únic fins ara inèdit era el dels apunts d'Alfred Badia. Maria-Rosa Lloret i Joan Rafael Ramos firmen conjuntament quatre treballs preliminars: un de caràcter general, «Dedicació docent de Pompeu Fabra», «Gramàtica catalana. Curs mitjà (1918)», que precedeix la gramàtica de la Protectora, de la qual afirmen que fins ara potser no s'havia valorat tal com es mereix, «Les gramàtiques de Pompeu Fabra destinades a un públic no català» i «Els cursos orals de Pompeu Fabra». Pel que fa al *Silabari català* (*sic*), va precedir d'un estudi de Josep González-Agàpito. El volum, que consta de més de mil pàgines, es completa amb cinc apartats de bibliografia, una per cada un dels cinc blocs que el componen, incloent-hi la introducció general.

Volum 3. Comprèn els articles erudits i les gramàtiques francesa i anglesa. Els articles erudits de Pompeu Fabra, amb els quals va demostrar aviat la seva competència com a romanista, però que quantitativament formen una part menor de la seva vasta producció, són els següents: *Étude de phonologie catalane* (1897), *La representació de la l palatal en català* (1903), *Recensió de J. Saroïhandy*, Remarques sur la conjugaison catalane (1905), *Questions d'ortografia catalana* (1906 (1908)), *Les e toniques du catalan* (1906), *Le catalan dans la Grammaire des langues romanes de W. Meyer-Lübke et dans le Grundriss der Rom. Philologie* (1907), *Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari*

(1907), *Els mots àtons en el parlar de Barcelona* (1913-1914), *Recensió de Pere Barnils Giol*, *Die Mundart von Alacant* (1913) i *La coordinació i la subordinació en els documents de la Cancilleria catalana durant el segle XIVè* (1926). Aquests articles “majors”, d’alt nivell científic, eren fins ara, en general, de consulta difícil, dispersos en les pàgines de les revistes, nacionals i estrangeres, de l’època. Un extens estudi de Joan Mascaró els analitza i els valora, en el seu conjunt i un per un. La *Gramàtica francesa* va precedida d’una introducció de M. Teresa Garcia Castanyer, i la *Gramàtica anglesa* per una introducció de Max W. Wheeler, el qual no deixa d’interrogar-se sobre el grau de coneixement de Fabra sobre la llengua anglesa i com el va adquirir.

Volum 4. Comprèn l’obra ortogràfica i els manuals divulgatius. L’anomenada “obra ortogràfica”, que va precedida d’un estudi de Mila Segarra, la formen el *Tractat d’ortografia catalana* (1904), les *Normes ortogràfiques* (1911, 1913, 1914) i el *Diccionari ortogràfic* (1917/1937). Pel que fa a les normes ortogràfiques de l’any 1913, les quals van ser el resultat d’un procés complex i difícil, que Mila Segarra explica amb tots els detalls que n’ha pogut obtenir amb el seu pacient treball d’investigació, es reproduïxen els tres documents següents: *Primera redacció de les Normes ortogràfiques o Qüestionari Fabra* (1911), *Normes ortogràfiques* de l’Institut d’Estudis Catalans (1913), document signat per A. Rubió i Lluch, Antoni M. Alcover, Miquel A. Fargas, J. Massó-Torrents, Josep M. Bofill, Joaquim Miret i Sans, Lluís Segalà, Frederic Clascar, E. Terradas, Eugeni d’Ors, Josep Carner, Josep Pijoan, Pere Corominas, Pompeu Fabra, J. Puig i Cadafalch, Miquel S. Oliver, R. Turró, August Pi Suñer, Guillem M. de Brocà, i *Proposta de reforma de les Normes ortogràfiques* (1914). Del *Diccionari ortogràfic*, que és del 1917, es reproduïx, en facsímil, la segona edició, del 1923, amb un pròleg específic que dona compte de les modificacions, més aviat escasses, que s’hi han introduït. Com és ben sabut, aquest diccionari és força cosa més que un simple diccionari ortogràfic, car va precedit d’una bona exposició de l’ortografia catalana, amb models de flexió nominal i verbal, que és una magna ampliació de l’exigu document de l’any 1913.

Els manuals divulgatius de Pompeu Fabra són, en primer lloc, els quatre volumets publicats a la «Col·lecció Popular Barcino», de Josep M. de Casacuberta, *Ortografia catalana* (1925), *Les principals faltes de gramàtica* (1925), *Diccionari ortogràfic abreujat* (1926) i *La conjugació dels verbs en català* (1926), i el conjunt d’onze lliçons publicades l’any 1931 al *Butlletí dels Mestres* en l’apartat «L’Ensenyament del català». Aquest bloc va precedit per un estudi d’Albert Rico.

Volum 5. Conté el *Diccionari general de la llengua catalana*, el popularment anomenat “Diccionari Fabra”, al qual també ens solem referir per mitjà de la sigla *DGLC*. És la reproducció, en facsímil, de la primera edició, de l’any 1932, car, com és ben sabut, la segona edició va aparèixer l’any 1954, sis anys després de la mort de l’autor. Com a documents complementaris, aquest volum conté la reproducció de les seixanta-set primeres pàgines (fins a l’article *aquedar-se*), del tot just iniciat *Diccionari de la llengua literària*, dues llistes d’esmenes (I i II) de Fabra al *DGLC*, i dues cartes (fragments) que l’any 1948 va enviar a Joan Coromines a propòsit d’aquesta qüestió. Precedeixen la reproducció del *DGLC* dues introduccions, «Introducció al *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra», signada per Germà Colón, i «El *Diccionari general de la llengua catalana*: precedents, posterioritat, dialectalismes», signada per Joan Veny, la primera de caràcter més general i contextualitzador, i la segona més atenta al detall, és a dir, al contingut de l’obra, les quals, deixant de banda les repeticions impossibles d’evitar, es complementen i, en conjunt, ofereixen una visió i una valoració, potser en algun cas una mica personal, del contingut i del caràcter del *DGLC*, del context social i cultural en què va aparèixer, de la funció que va exercir i del punt de partida que va representar per a la futura lexicologia catalana. Les sengles i nodrides bibliografies amb què els dos autors completen i acrediten el seu treball contenen, així mateix, nombroses i lògiques coincidències. Per la seva banda, els directors de l’obra, Jordi Mir i Joan Solà, en un breu text ens exposen detalladament els criteris d’edició, que no era pas gens senzilla, de les esmenes de Fabra al *DGLC*.

Volum 6. Conté, en síntesi, les gramàtiques de 1918/1933, 1956, 1946 i les traduccions de teatre. Una de les gramàtiques “majors” de Fabra és la dita de 1918, que és l’any de la seva primera edició, i que des d’aleshores ha estat considerada la nostra gramàtica oficial o normativa. Però d’aquesta gramàtica se’n van fer set edicions successives (1918, 1919, 1922, 1926, 1930, 1931 i 1933), amb un total aproximat de 25.000 exemplars. I, d’altra banda, Fabra, en les successives edicions d’aquesta gramàtica, hi va anar introduint un bon nombre de modificacions, algunes de prou significatives, les quals ens poden ajudar a comprendre l’evolució del pensament gramatical de l’autor. En un densíssim article inicial escrit conjuntament per Manuel Pérez Saldanya, Gemma Rigau i Joan Solà, «La gramàtica de Pompeu Fabra de 1918/1933», s’analitzen detingudament el contingut, el to, el caràcter prescriptiu i, certament, les mancances d’aquesta obra de Fabra, de la qual sempre s’ha posat en relleu la concisió extrema, la nuesa gairebé esquelètica de les normes, exemptes de teoria gramatical i de justificacions, i les modificacions en les diferents edicions, que comenten àmpliament. L’edició reproduïda, en facsímil, és la de l’any 1933, és a dir, l’última que es va publicar en vida de l’autor. (N’hi ha una edició recent, de 1995, a càrrec de la Secció Filològica, que és també un facsímil de l’edició de 1933.) El treball de Pérez Saldanya, Rigau i Solà, que mereix una lectura atenta, inclou una extensa bibliografia i un apèndix en què es detallen canvis menors en les successives edicions, amb indicacions eficaces per a la seva fàcil localització, i una llista d’errades advertides en la setena edició

Les gramàtiques de 1956 i 1946 apareixen en aquest ordre perquè, com ens informa Joan Solà, la de 1946 és un “extracte” o “compendi” de la de 1956, redactada, doncs, anteriorment. L’estudi introductori de Joan Solà, «Les gramàtiques de Pompeu Fabra de 1956 i 1946» és un treball verament extraordinari que només podia dur a terme un treballador incansable i indefallent com ell, apassionat fins a l’extrem pel detall concret, per l’aclariment de qualsevol petita minúcia que d’altres considerarien irrelevant, per no deixar cap punt en l’ombra ni un sol cap sense lligar. Això afecta molt principalment la gramàtica de 1956, dita sovint la “gramàtica pòstuma”, i precisament per aquest fet, és a dir, que va aparèixer al cap de vuit anys de la mort de l’autor i aquest, per tant, no hi va poder donar l’última mà. Com és ben sabut, va ser Joan Coromines, certament la persona més idònia i més qualificada, qui va tenir cura de l’edició de la gramàtica que el seu mestre va deixar pràcticament acabada però no pas enllestida i a punt de dur a la impremta, com ell mateix, Coromines, explica en el pròleg amb què la va fer precedir. Joan Solà ha anat més enllà. Va estudiar amb tota cura l’original, mecanografiat per Ferran Rahola, gendre de Fabra, i repassat per l’autor, que es conserva a la Fundació Pere Coromines de Sant Pol de Mar, i els nombrosos fulls adherits, no sempre amb indicacions clares i precises del seu lloc de col·locació, va obtenir tota la informació suplementària susceptible d’aconseguir sobre el procés de redacció del text i de la publicació de les successives edicions, va analitzar detingudament els estudis anteriors sobre l’obra, i fruit de tantes i tantes hores de dedicació és aquest treball que ha de considerar-se definitiu sobre la que és potser la més significativa i coneguda de les gramàtiques de Fabra. L’edició reproduïda, també en facsímil, és la primera, amb el pròleg de Coromines i un fascicle independent posterior del mateix Fabra. Solà justifica aquesta opció dient que l’estat actual dels documents originals no permetia de fer-ne una edició crítica que millorés la de Coromines, que hi va fer «una feina enorme, intel·ligent i minuciosa, que no convenia perdre ni desvirtuar». Tanmateix, dóna el text de la gramàtica, el pròleg de Coromines i part del fascicle amb les variants dels manuscrits acarades. Completa aquesta edició la reproducció de diversos facsímils dels originals i d’altres textos de Fabra i de Coromines.

Les traduccions de teatre de Pompeu Fabra que actualment es coneixen són *Espectres*, del noruec Henrik Ibsen, en col·laboració amb Joaquim Casas-Carbó, i *L'intrusa (sic) i Interior*, de l’escriptor belga Maurice Maeterlink, i són les que es reproduïxen en aquest volum. De les altres traduccions habitualment atribuïdes a Fabra, *Rosmersholm*, del mateix Ibsen, i *Ulalume* i *La cuca d’or*,¹ de l’americà Edgar Allan Poe, no se’n té cap notícia certa i no han estat mai localitzades. El text reproduït, en

1. A causa d’un lapsus evident, el títol d’aquest conte de Poe suposadament traduït per Fabra surt esmentat en aquest treball com *La cuca de llum*.

facsimil, de *L'Intrusa* i d'*Espectres* és el de les edicions de *L'Avenç*, de 1893 i 1894, respectivament. Pel que fa a la reproducció del text de l'obra *Interior*, deduïm que és un facsimil de l'edició d'aquest text a la revista *Catalonia*, núm. 10, març de 1898. El text de les tres peces teatrals va precedir d'un estudi d'Enric Gallén, que situa l'obra d'Ibsen i de Maeterlink en el panorama literari europeu del seu temps, i que es clou amb una extensa bibliografia. Cal destacar, encara, l'estudi de Mila Segarra «El model, o models, de llengua d'*Espectres*».

Volum 7. És el darrer aparegut i conté la totalitat de les *Converses filològiques*. En la nota que l'encapçala, els directors ens diuen que han «inclòs, a continuació de les clàssiques i pròpiament dites *converses*, una sèrie d'articles i de fragments d'estil i contingut semblants, els quals altrament no hauria estat fàcil de situar en altres seccions d'aquestes *Obres completes*, més les també anomenades *converses*, publicades a *La Humanitat* (Montpeller) en nombre de vint-i-tres, entre 1945 i 1947». En resulta un gran conjunt de 915 textos, que poden ésser agrupats en tres blocs: el primer comprèn 840 articles, numerats de l'1 al 840, apareguts al diari *La Publicitat*, del 18.XI.1919 al 12.VII.1828. Són les converses filològiques pròpiament dites, i és per aquesta raó que en aquesta obra apareixen en primer lloc. El segon bloc és el conjunt de 33 textos, numerats del 841 al 873, apareguts anteriorment en publicacions diverses: el primer (841) duu la data 9.IX.1905, i el darrer (873) la data 16.VIII.1917. El tercer bloc consta, en primer lloc, de 19 articles publicats a Barcelona els anys 1929 i 1930 i numerats del 874 al 892, i, finalment, un grup de 23 articles publicats del 7.XI.1945 al 11.I.1947, i numerats del 893 al 915. No deixa de sorprendre, en aquesta cronologia, que no aparegui cap article en tot el període que va de 1931 a 1939. L'edició de les converses ha anat a càrrec de Joaquim Rafel, que ja s'havia responsabilitzat de la projectada per l'editorial EDHASA, a la col·lecció «El Punt», de la qual només van sortir dos volums, amb un total de 622 converses. El text reproduït, amb tipografia moderna, és el de la publicació original, amb el respecte habitualment de rigor a les solucions que no coincideixen amb les que estableixen les normes promulgades posteriorment, però prescindint de totes aquelles variants que es poden fàcilment atribuir a errors de composició tipogràfica i a males lectures de l'original, tan habituals en els textos periodístics. Hi ha, en canvi, anotades amb la màxima cura les variants de les altres edicions, la principal i més coneguda de les quals és la de la «Col·lecció Popular Barcinò», amb una intervenció molt notable de Ramon Aramon i de Josep M. de Casacuberta. En el seu treball introductori, Joaquim Rafel explica detalladament tots els avatars de les diverses edicions de les converses de Fabra al llarg dels anys. El volum es completa amb l'estudi inicial «Les *Converses filològiques* de Pompeu Fabra i la codificació del català en el context europeu», signat per Joan A. Argenter, i el treball, amb el títol potser poc transparent «Criteris d'anotació, disposició i continguts de l'aparat ecdòtic», signat per Josep Murgades i Maria Toldrà, és a dir, els criteris amb què han anotat les citacions identificables d'autors, d'obres i de notícies periodístiques, les referències bibliogràfiques i les ocurrències idiomàtiques, i una «Nota introductòria als índexs de les *Converses filològiques*», signada per Antoni Tobella i Vergés. Aquests índexs són el de mots i de mots inacceptables i el de noms propis. La bibliografia general, inserida al final del treball de Murgades i Toldrà, conté 279 entrades. Per tot plegat, els qui estímem la nostra llengua, ens podem felicitar de poder tenir a les mans aquest volum que és el resultat de tantes hores de feina, i de feina ben feta, que conté, com diuen Mir i Solà, un dels conjunts científicament i socialment més perfectes i més influents de Fabra.

En el moment de redactar aquestes línies està a punt d'anar a la impremta el volum 8, que contindrà l'epistolari de Fabra, recopilat i anotat per Jordi Manent. El seguirà el volum 9, que aplega, a cura de Josep Murgades, tots els treballs dispersos de Fabra que no semblava propi d'incloure en les altres seccions de l'obra, i una cronologia general de la vida i de l'obra del Mestre. Finalment, el volum 10 ha de contenir un índex complet i detallat que permeti la localització fàcil i senzilla de totes les matèries tractades en els volums anteriors, que ha d'anar a càrrec d'Albert Rossich. L'empresa era àrdua i complexa, subjecta permanentment als avatars, sempre incerts, de la nostra col·lectivitat, però ja li veiem el final, i tots els qui en una mesura o altra hi han participat se'n poden sentir satisfets. Serà, sens dubte, una fita

important de la nostra història cultural, de la qual tots ens hem de sentir plenament orgullosos. L'única recança és la desaparició prematura d'un dels impulsors i directors de l'obra, el recordat company Joan Solà, que hi va dedicar tantíssimes hores de feina il·lusionada, intel·ligent i abnegada.

Albert JANÉ
Institut d'Estudis Catalans

RADATZ, Hans-Ingo (2010): *Das Mallorquinische: gesprochenes Katalanisch auf Mallorca*. Aachen: Shaker Verlag, 328 p.

Hans-Ingo Radatz és un dels molts alemanys encantats de Mallorca, illa amb la qual té una llarga relació i on ha teixit una extensa xarxa de lligams personals. Gràcies a aquesta relació i a tants de lligams ha arribat a conèixer el parlar de Mallorca quasi com si fos el seu parlar natural. Ja ho havia fet coneixedor amb unes quantes publicacions dedicades al mallorquí, les quals, però, o bé eren molt especialitzades en un tema (per exemple, *Observacions sobre el sistema pronominal del català parlat de Mallorca, 1992*; o *Das dialektale Element im Schriftkatalanischen Mallorcas aus historischer Perspektive, 2002*) o bé eren de divulgació (com *Mallorquinisch Wort für Wort, 1998*); i ara ho ha confirmat amb aquesta obra general de descripció del mallorquí.

Després d'una introducció en què planteja l'estat de la qüestió sobre el coneixement científic del mallorquí i explica la metodologia que ha emprat per a la seva investigació i descripció d'aquest parlar, dedica un primer capítol a la posició del mallorquí dins el conjunt català. A la introducció, crec que hi ha una afirmació que, precisament perquè és encara a la introducció, em pareix un poc temerària i anunciant un prejudici, per altra banda molt estès (p. 13): «Nirgendwo ist im Katalanischen die Distanz zwischen gesprochener Sprache und der katalanischen Standardvarietät größer als auf den Balearen.». És aquesta un impressió que comparteix molta de gent, fins i tot molts d'investigadors, però que encara ningú no ha provat, i pens que H.-I. Radatz se l'hauria poguda estalviar. El capítol 1 comença amb la caracterització lingüística del català dins la Romània, fent referència a la llarga controvèrsia sobre la subagrupació del català; l'autor hi manifesta que, si bé el català està situat enmig del contínuum entre llenguadocià/gascó i aragonès/castellà, en el darrer segle ha sofrit un procés fort d'iberoromanització, de manera que s'ha creat una dualitat entre la llengua literària, que tendeix a mantenir els elements gal·loromànics, i la llengua parlada popular, per a la qual molts d'aquests elements són arcaïsmes. En posa uns quants exemples, no del tot encertats globalment, a parer meu, perquè mescla fenòmens que són la culminació d'una tendència relativament antiga en català (com la substitució del verb *ser* com a auxiliar dels temps composts per *haver*: *som anats* → *hem anat*, o la invariabilitat del participi passiu: *els he vists* → *els he vist*) amb altres que són molt moderns i de clara interferència castellana (com la pèrdua dels pronoms *en* i *hi*,¹ la pèrdua del femení *dues* o l'oblit de les construccions partitives amb *de*: **Vi no queda molt* en lloc de *De vi, no en queda molt*), i amb qualcun altre que és inexistent: «die Ersetzung des okzitanischen Suffix *-aire* durch *-dor* (*pescaire* → *pescador*)» (p. 16); el sufix *-aire* sempre ha estat restringit (fora de casos molt concrets) al català més septentrional i *-dor* ha estat sempre el sufix més general. Tampoc no em semblen equiparables els altres exemples: no és igual la substitució relativament moderna de *lletra* per *carta* per la influència del castellà, que la victòria de *dia* sobre *jorn* (també en gascó es diu *dia*) o de *desitjar* sobre *cobejar*. La resta del capítol 1 és una mirada històrica al català i una descripció del territorori on és parlat. Al capítol segon, escrit amb Benno Berschin, s'explica que l'estudi del mallorquí fet per Radatz s'emmarca dins un projecte de comparació sistemàtica entre llengües europees anomenades "regionals" promogut per la Universitat de Heidelberg; s'hi han estudiat les comunitats sarda, corsa, ladina, la de la Vall d'Aosta, la sòraba, la bretona, la mallorquina, la gallesa i la gaèlica irlandesa. El capítol 3 és una història resumida de la comunitat lingüística catalana,

1. Encara que a l'àrea valenciana també sigui un fenomen antic.